УДК 37(09)(477)

Т.М. Дука

НАПРЯМИ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗМІСТІ РОБОТИ ПІОНЕРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ у 60-ті рр. XX ст.

Анотація: *в статті досліджено проблему історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації в 60-ті рр. XX ст. Схарактеризизовано основні напрями історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації 60-х рр. XX ст. Здійснено аналіз основних історико-краєзнавчих заходів, спрямованих на ознайомлення піонерів з рідним краєм.*

Ключові слова: *піонерська організація, історико-краєзнавча діяльність, напрями історико-краєзнавчої діяльності.*

Постановка проблеми. Сучасна навчально-виховна робота в освітніх закладах України спрямована на відродження народних традицій, звичаїв, вивчення історії та сучасних проблем соціально-економічного розвитку рідного краю. Надзвичайно дієвим засобом виховання любові до своєї країни, джерелом знань про неї є історико-краєзнавча діяльність. Тому вивчення історії і краєзнавства є одним із важливих завдань кожного сучасного навчального закладу та дитячих громадських організацій.

На нашу думку, в контексті нашого дослідження доцільно вивчити основні історико-краєзнавчі заходи та виокремити їх за напрямами історико-краєзнавчої діяльності у змісті роботи піонерської організації України 60-х рр. XX ст.

Аналіз наукових студій з означеної проблеми свідчить, що загальні уявлення про історико-краєзнавчу діяльність є досить вузькоспеціалізованими та фрагментарними. Зокрема, залишаються недостатньо дослідженими питання, що торкаються характеристики напрямів історико-краєзнавчої діяльності у змісті роботи піонерської

організації України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасними дослідниками в галузі історико-краєзнавчої роботи (В. Бугрій, Б. Пангенов, О. Уривалкін та ін.) накопичено вагомий науковий і емпіричний досвід розгортання, тенденцій розвитку та вивчення її організаційно-педагогічних форм; певною мірою висвітлено в контексті проблем освіти і виховання молоді (Н. Коляда, О. Лісовець, Р. Охрімчук, І. Руденко, Т. Трухачева та ін.); розроблено засади туристсько-краєзнавчої роботи та теоретико-методологічні засади освітнього краєзнавства (О. Барков, В. Борисов, Ю. Грабовський, А. Даринський, Ю. Кононов, В. Корнєєв, М. Кострица, М. Крачило, О. Тімець-Браславська, В. Серебрій, А. Шипко та ін.).

Метою статті є теоретичне обґрунтування й дослідження напрямів історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України в 60-ті рр. XX ст., розкриття їх характеру та спрямованості.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що історико-краєзнавча діяльність на території СРСР, до складу якого входила Україна упродовж всього XX століття зазнавала злетів і падінь. У 60-ті роки XX ст. краєзнавство актуалізувалося у педагогіці та в роботі шкіл, позашкільних установах та громадських організаціях. Швидкі темпи розвитку історико-краєзнавчої діяльності припадають на 1950-1980 рр., до якого відноситься досліджуваний нами період.

У досліджуваний період із метою виконання завдань дослідницького характеру в різні місця Радянського Союзу вирушали історико-краєзнавчі експедиції піонерів та школярів, які досліджували край на державному рівні за напрямами: місця бойової слави, географічні, історичні, екологічні та ін., що вимагав закон «Про зв'язок школи з життям» (1958) [9, 16].

Під час всесоюзних експедицій піонери та школярі збирали документи, матеріали, реліквії, пов'язані з революційними подіями, громадянською і Великою Вітчизняною війнами, історією піонерії і

ВЛКСМ. Знайдені документи і речі ставали експонатами краєзнавчих музеїв та музеїв Великої Вітчизняної війни [7, 188].

З 1957 р. розпочався *рух червоних слідопитів*, у ході роботи якого піонери встановлювали імена полеглих в боях бійців, безіменно похованих, розкопували місця падінь літаків, битв, установлювали імена героїв, на місці їх загибелі встановлювали пам'ятники, розшукували родичів загиблих тощо.

Всі історико-краєзнавчі заходи досліджуваного періоду показували значущість роботи піонерської організації та завойовували авторитет своїми діями у свого народу.

Окрім того, у 60-ті рр. XX ст. піонерами було зібрано вагомий фактологічний доробок матеріалів з історії комуністичного руху та ленінської тематики, на основі яких у школах та позашкільних закладах відкривалися ленінські кімнати, бойової та трудової слави рідного міста чи села [10, 30].

Виходячи з цього, уся історико-краєзнавча діяльність у змісті роботи піонерської організації України 60-х рр. була спрямована на вивчення історії краю та країни в цілому, за такими основними *напрямами*:

- *вивчення історії свого краю (міста, села, району, області);*
- *вивчення минулого країни (революційні події, події Великої вітчизняної війни, здобутки в соціально-економічному розвитку країни);*
- *вивчення життя і діяльності відомих земляків (передовиків виробництва, героїв революції та Великої Вітчизняної війни, письменників, художників та ін.);*
- *вивчення життя і діяльності відомих людей країни (державних діячів (І. Леніна, Н. Крупської та ін.), героїв Великої Вітчизняної війни (маршала Г. Жукова, С. Ковпака та ін.), письменників (Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, А. Гайдара та ін.);*

- *пошук імен та останків загиблих воїнів в роки Великої Вітчизняної війни;*

- *вивчення історії буднів (історії створення колгоспів, заводів, фабрик, музеїв тощо)*

- *вивчення історії створення піонерської та комсомольської організацій у їхніх населених пунктах;*

- *топоніміка (легенди і перекази про походження назв географічних об'єктів населеного пункту);*

- *вивчення інтернаціональних та прикордонних зв'язків республіки;*

- *охорона та збереження історико-культурних пам'яток та природних багатств краю;*

- *популяризація історико-краєзнавчих надбань рідного краю серед жовтенят.*

Відтак, щодо напряму історико-краєзнавчої діяльності у змісті роботи піонерської організації України з *вивчення історії свого краю* (міста, села, району, області) у досліджуваний період організовувалися одно та багатоденні походи, екскурсії, зльоти, краєзнавчі ігри. Так, у 1960 р. гурток юних істориків м. Умані випускав листівку «Історик» та разом із географічним гуртком готували збірку краєзнавчих матеріалів про місто. З особливим захопленням діти збирали матеріали про Трипільські розкопки, які потім були розміщені на сторінках газети «Ленінська іскра» [І, 21].

Разом з тим, в Черкаській області на початку 1960-х р. тривала *краєзнавча гра «Вивчайте Черкащину»*, під час якої піонери збирали та оформляли матеріали, у вигляді щоденників-літописів та фотоальбомів, де був накопичений вагомий історико-краєзнавчий матеріал про минуле Черкащини, яким діти поповнили краєзнавчі музеї. Великий інтерес у дітей викликали розповіді про історію міста, назву вулиць, історію будинків, де відбувалися події 1905 – 1920 рр. Разом з тим для дітей організовувалися

екскурсії на річкових трамваях по р. Дніпро, вечори художньої самодіяльності, зустрічі з краєзнавцями інших областей [I, 5-16].

Слід наголосити, що за напрямом з *вивчення минулого країни* (революційні події, події Великої Вітчизняної війни, здобутки в соціально-економічному розвитку країни) в Україні в 60-ті рр. XX ст. в змісті роботи піонерської організації постійно діяли різні форми роботи. Так, піонери м. Одеси вивчали історію прориву кільця фашистської блокади 10 квітня 1941 р. Окрім того, піонери міста брали активну участь у створенні Музею Меморіальної слави, до експозиції якого ними були передані гільзи від гаубиць [4, 186].

За напрямом щодо *вивчення життя і діяльності відомих земляків* (передовиків виробництва, героїв революції та Великої Вітчизняної війни, письменників, художників та ін.) в досліджуваний період піонерами України здійснювалася активна робота. Так, у м. Львові було створено один із найкращих музеїв життя й діяльності Лесі Українки, в Любомській середній школі в шкільному музеї була розміщена експозиція, присвячена висвітленню життя поетеси [IV, 8].

Окрім того, під час літніх канікул піонери України відвідували пам'ятник та музей Лесі Українки в с. Колодяжному Ковельського району Волинської області. Разом з тим, піонерські загони шкіл Горохівського району та ряд шкіл інших районів Волинської області організовували екскурсії в м. Берестечко Горохівського району Волинської області на козацькі могили [III, 9].

Зазначимо, що персоніфікація та героїзація у досліджуваний період державних діячів СРСР спрямовували роботу піонерської організації щодо історико-краєзнавчої діяльності за напрямом *вивчення життя і діяльності відомих людей країни* (державних діячів (В. Леніна, Н. Крупської, М. Хрущова, Л. Брежнєва та ін.), героїв Великої вітчизняної війни (маршала Радянського Союзу Г. Жукова, командира партизанського загону

С. Ковпака та ін.), письменників (Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, А. Гайдара та ін.)). Так, піонерами середніх шкіл №4 та №5 м. Черкаси на основі зібраних матеріалів, були створені ленінські куточки та краєзнавчі музеї, альбоми про життя В. Леніна, мапи місць, де він побував, електрифіковані мапи [І, 105].

Разом з тим, у досліджуваний період юні краєзнавці України та всього СРСР збирали цікаві факти з життя відомого на той час дитячого письменника Аркадія Петровича Гайдара (Голіков) (1904-1941), на основі яких створювалися музеї [8, 100].

В контексті нашого дослідження період 60-х рр. ХХ ст. був пронизаний пошуковою романтикою, яка активно відобразилася за *напрямом пошук імен та останків загиблих воїнів в роки Великої Вітчизняної війни*, в наслідок чого робота юних слідопитів велася в усіх піонерських загонах України. Так, цікавими були пошукові дії піонерів 4-А класу Керченкської школи №17, які знайшли останки загиблих воїнів у катакомбах під с. Аджимушкаєм, біля м. Керчі. Після яких діти написали листа родичам В. Сальникова, одного із загиблих. Після чого отримали відповідь: «Діти, а я живий!» — написав воїн. Пізніше В. Сальников приїхав до школи та розповів піонерам, як група аджимушкайців вирвалася із каменоломень і пішла на прорив фашистського кільця. Потім, на основі списку батальйонного писаря піонери знайшли усіх родичів загиблих та почали з ними листуватися. Від усіх надійшли листи, фотографії, спогади про загиблих героїв-захисників. Із матеріалів, які надійшли від родичів діти зробили дві експозиції, в яких було вміщено 173 фотографії та біографії загиблих аджимушкайців, що було свідченням їхнього копіткого пошуку [6, 180].

Для кращого сприйняття та розуміння вагомості індустріалізації в державі для піонерів України організовувалися екскурсії та поїздки до передових підприємств та міст-новобудов, що визначало зміст напряму з

вивчення історії буднів (історії створення колгоспів, заводів, фабрик, музеїв тощо). Так, із доповіді зав райвно Чигиринського району Черкаської області П. Левченка прослідковується значення даного напряму: «В школах району сплановано екскурсії, об'єктами яких, в першу чергу, були місцеві промислові підприємства, колгоспи, новобудови, історичні місця» [V, 21].

Період 60-х рр. XX ст. був насиченим святкуванням ювілейних дат, зокрема, днів народження піонерської та комсомольської організації та присвоєння їм імені В. Леніна. В наслідок чого досить актуальним в змісті роботи піонерської організації був напрям з *вивчення історії створення піонерської та комсомольської організацій у своїх населених пунктах*. Тому, за ініціативи комітету комсомольської організації з 1960 р проводився збір матеріалів про піонерів та комсомольців, які загинули в роки Великої вітчизняної війни. Окрім того, кожен піонерський загін до 40-річчя піонерської організації вів літопис піонерських справ та історії своєї організації в своєму регіоні [8, 103]. Так, піонери-слідопити Тальнівського району Черкаської області у 1963 р. створили літопис героїчних справ кращих комсомольців та комуністів району [II, 35].

Заслуговує на увагу той факт, що комуністична ідеологія спрямовувала усю роботу піонерської організації, проте під час деяких форм історико-краєзнавчої діяльності піонери паралельно за переказами старожилів дізнавалися про походження географічних назв. Тому *топоніміка* (легенди і перекази про походження назв географічних об'єктів населеного пункту) займала свою нішу серед напрямів історико-краєзнавчої діяльності.

Так, під час проведення вечорів, присвячених передовикам сільського господарства у Чорнобаївському районі, діти дізнавалися про історію сіл Самовиці, Мутихи та Більки, що до революції села належали князям Кантакузеним, потім поміщикові Треблинському, а після революції

об’єднали свої 3 малі колгоспи в один, який став носити назву «Імені XVIII з’їзду ВКП (б), а село стало носити назву Ленінське [VI, 21].

Напрямок історико-краєзнавчої діяльності з *охорони та збереження історико-культурних пам’яток та природних багатств краю* реалізовувався через більшість форм роботи, проте саме під час міжнародної кампанії по пам’ятниках культури та історії був найбільш поширеним: тривало активне будівництво нових пам’ятників, відкривалися стелли та обеліски, в наслідок вшанування героїчного минулого. Так, в 1963 р. на громадських засадах та завдячуючи піонерам району біля с. Милятин Іваничівського району Волинської області було споруджено обеліск Слави воїнам 124 стрілецької дивізії, які першими розпочали бій з німецько-фашистськими загарбниками на території їхньої області [III, 6].

Досить жорстокі бої точилися біля м. Рава-Руська Львівської області. Після вторгнення на територію Рава-Руського району 27 червня 1941 р. гітлерівці організували масове винищення мирного (переважно єврейського) населення та військовополонених, які перебували в таборі «Штадтлаг». На околицях міста були знайдені великі могили масового захоронення. Піонери вивчали історичні факти про ті події та прагнули увіковічнити пам’ять, тому 20 липня 1964 р. відбулося урочисте відкриття пам’ятника героям визволення Рави-Руської від фашистських загарбників. Кошти на його спорудження були зароблені піонерськими дружинами та комсомольськими організаціями району [5, 168].

Слід зазначити, що *вивчення інтернаціональних та прикордонних зв’язків республіки* у період 60-х рр. XX ст. був дещо новим напрямом у історико-краєзнавчій діяльності, який більш яскраво почав реалізовуватися на кінець досліджуваного періоду. Велика увага приділялася розвитку прикордонних зв’язків піонерів Яворівщини з харцерами Польської Народної Республіки. Піонерські дружини району листувалися з школами Люблінського повіту, разом проводили естафети, конкурси та змагання.

Робота приурочувалася до святкування Дня народження Всесоюзної піонерської організації імені В. І. Леніна. [5, 170]. Окрім того, в досліджуваний період бере початок гра «Кордон», під час якої створювалися прикордонні піонерські застави, які вивчали історію прикордонних військ, біографії героїв-прикордонників, створювали музеї історії прикордонних військ [1, 211]. Так, у м. Володимир-Волинському у школі №2 було створено піонерську заставу №117 імені Івана Пархоменка, яка була однією з кращих в Україні. Силами піонерів у школі було створено музей, в якому зберігалися фотографії, малюнки, газети, значки, книги, документи, які відображали історію 90-го прикордонного загону [1, 212].

Зрозуміло, що загони жовтенят були попередниками піонерів, тому піонерська організація приділяла велику увагу підготовці піонерів-інструкторів, які працювали з групами жовтенят для достойної зміни. Тому *популяризація історико-краєзнавчих надбань рідного краю серед жовтенят* було одним із напрямів історико-краєзнавчої діяльності. Так, під час перебування жовтенятам у піонерському таборі імені Олега Кошового в м. Смілі Черкаської області піонери навчали жовтенят вести календар природи, поливати квіти, доглядати за рослинами, орієнтуватися на місцевості, закладати сади і клумби, озеленювати вулиці, території заводів і фабрик тощо [2, 132].

Слід зазначити, що паралельно з позитивними сторонами історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України в 60-ті рр. XX ст. спостерігалися й певні недоліки, які були наслідком «…штучної «героїзації» історії, ідеологізації місцевих діячів – всього того, що найчастіше вкладалося в поняття «історичний романтизм». Утім, від такої небезпеки не застрахована жодна галузь історичного знання» [3, 263].

Проте отримані надбання історико-краєзнавчих досліджень піонерської організації не втрачають історичної цінності і до сьогодні.

Висновки. Отже, здійснивши аналіз заходів з вивчення історії та краю піонерами за основними напрямами історико-краєзнавчої діяльності, ми бачимо, що з боку піонерської організації України 60-х рр. ХХ ст. були активні пошукові дії, які забезпечували виховання патріотичних почуттів та шанобливого ставлення до земляків, до героїчних сторінок краю та бережного ставлення до природних багатств.

Перспективи подальших розвідок. Подальшого вивчення потребують такі аспекти даної проблеми, як форми організації історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації та ін.

Архівні матеріали:

I. Годовой отчет Черкасской обласной экскурсионно-туристской станции за 59-60 гг. // Державний архів Черкаської області. Р-2565. – Оп. – №1. – Спр.№6. – 26 арк.

II. Звіт про роботу екскурсійно-туристичної станції Міністерства освіти УРСР 63 р. // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф – №4715. – Оп. – №2. – Спр. №176. – 35 арк.

III. Інформація обласних відділів народної освіти на виконання Наказу Міністерства освіти УРСР «Про участь шкіл та позашкільних установ в міжнародній кампанії по пам'ятниках культури» (заступнику міністра освіти УРСР тов. Миргородському П. 65 р.) // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф №166. – Оп. – №15. – Спр. №4414. – 105 арк.

IV. Листування з питань позашкільних дитячих установ Довідка про екскурсійно-туристичну і краєзнавчу роботу з учнями УРСР начальника управління дошкільних і позашкільних установ та дитячих будинків Міністерства освіти УРСР Т. Петрусенко // Державний архів Черкаської області. Р – №2. – Оп. – №9. – Од.зб. №9339. – 26 арк.

V. Протоколи засідань сесії виконкому району Ради депутатів робітників прот з №7 до №12 «Про виконання Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям» і про подальший розвиток народної освіти в СРСР по школах Чигиринського району. // Державний архів Черкаської області. Р-539. – Оп. – №3. – Од.зб. №92. – 34 арк.

VI. Радиопередачи «Люби и знай свой родной край» 8 января 1965 г. до 1 декабря 1965 г. // Державний архів Черкаської області. Р-№2615. – Оп. – №1. – Од.зб. №149. – 20-27 арк.

Література:

1. Брагін Е.Д. Пароль – «кордон» / Е.Д. Брагін // Піонерія України 1941–1982 : Збірник: Документи, спогади, фотографії / упоряд. Б. М. Нудлін. – К. : Молодь, 1983. – С. 207-214.
2. Давиденко В. Я. Піонерська зміна / В. Я. Давиденко // Піонерія України 1941–1982: Збірник: Документи, спогади, фотографії / упоряд. Б.М. Нудлін. – Київ : Молодь, 1983 . – С. 131-138.
3. Історичне краєзнавство. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень : курс лекцій / В. Є. Голубко, А. В. Середяк, Р. Я. Генега та ін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 304 с.
4. Ковтун Н. Вахта пам'яті / Н. Ковтун // Піонерія України 1941–1982: Збірник: Документи, спогади, фотографії / упоряд. Б. М. Нудлін. – К. : Молодь, 1983. – С. 184-187.
5. Ничкало Н. Г. Вихованню юних ленінців – партійну турботу / Н. Г. Ничкало // Піонерія України 1941–1982 : Збірник: Документи, спогади, фотографії / упоряд. Б. М. Нудлін. – К. : Молодь, 1983. – С. 166-173.
6. Шкаровська І. Людино, прочитай листа / І. Шкаровська // Піонерія України 1941–1982: Збірник: Документи, спогади, фотографії / упоряд. Б.М. Нудлін. – Київ : Молодь, 1983 . – С. 177-182.
7. Кудинов, Владимир Андреевич. Общественные движения и организации детей и молодежи в России в XX веке : диссертация ... доктора исторических наук : 07.00.01 / Кудинов Владимир Андреевич; [Место защиты: Костромская сельськохозяйственная академия].- Кострома, 1994. – С.190.
8. Мелихова, Юлия Анатольевна. История молодежного поисково-краеведческого движения в России в 40-е – начале 90-х годов XX века : на материалах Курской области : диссертация ... кандидата исторических наук : 07.00.02 / Мелихова Юлия Анатольевна; [Место защиты: Кур. гос. ун-т].- Курск, 2011. – 256 с.: ил.
9. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей [Текст] : навч. посіб. / Б. П. Пангелов. - К. : Академвидав, 2010. - 245 с. : іл. - (Альма-матер). - Бібліогр. : с.243-245.
10. Прус, І. Т. Виховання соціалістичного патріотизму в піонерів у процесі краєзнавчої роботи : дис. … канд. пед. наук / Прус Іван Терентійович. – К., 1961. – 287 с.

Т.М. Дука

НАПРАВЛЕНИЯ ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОДЕРЖАНИИ РАБОТЫ ПИОНЕРСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ УКРАИНЫ в 60-е гг. XX в.

Аннотация: *в статье исследована проблема историко-краеведческой деятельности пионерской организации в 60-тые годы XX в. Дана характеристика основным направлениям историко-краеведческой деятельности пионерской организации 60-х годов XX в. Сделан анализ основных историко-краеведческих мероприятий, направленных на ознакомление пионеров с родным краем*.

Ключевые слова: *пионерская организация, историко-краеведческая деятельность, направления историко-краеведческой деятельности.*

T.H. Duka

DIRECTIONS LOCAL HISTORY ACTIVITIES CONTENTS OF UKRAINE PIONEER ORGANIZATION IN the 60-ies OF XX CENTURY

Annotation: this article explores the problem of historical and regional activity of the pioneer organization in Ukraine in 1960 in the twentieth century. Was characterized directions, forms and methods of historical and local studies of the pioneer organization in Ukraine in the 60th of the twentieth century. Was done the overview of historical and naturalistic measures with were directed to study native land by pioneers, and a brief analysis of regional studies clubs of different orientation.

Keywords: Pioneer organization of Ukraine, local historical activities, content and direction of local historical activities.